

polja

60

HRB. 6p. 2001

miroslav egerić

(II)

KNJIŽEVNE DILEME

Kad je pre dve godine grupa mladih neprofesionalnih pisaca objavila svoj rat konvencijama, neku vrstu manifesta pod nešto humorističnim naslovom P o č e t a k o b r a č u n a, učinila se tada, bar za trenutak, da su na pomoći nove, revolucionarne revizije vrednosti, da se uhodani književni i kulturni mehanizmi ne osećaju dovoljno stamenim, bez obzira na doktrinarski i ne retko mitizoneistički preiz ispoljen prema tom plamsaju kritičke svesti, koji je u dobroj meri ponet revolucionarnom retoričkom, sanjačom o VELIKOM VREMENU, o ljudima koji bi u čekirku tog vremena znali presudnjeruće i usmeravali dogadaje svojim revolucionarnim aktivizmom. Nešto od oporosti vetrav banulo je u ustajalu atmosferu izdavačkih saveta, književnih žirija, u navike po kojima su ljudi u literaturi klasifikovani više prema zvanjima, sinekura, dostojanstvu titula, manje prema tvoračkim prinosima koje prilaže književnosti i kulturi, duh krležjanske radne akcije ponovo je istaklo pravo na prisustvo u našoj književnoj svesti a pouka i magetska jezgra aktivne misli postavljeni su u poslovima kulture kao negacija neživog ponavljanja i celomudrene citatologije; mnoge sudbine pisara, mesečnih felijonista i sićardžija uzmemirio je pad sopstvenih akcija na književnoj berzi, a mnoga zardala književna pera osetili su nešto od melanolitičkog bliženja rastanka sa književnošću. Zrno gradilačkog gneva koje je poneo sobom taj plamsaj kritičke svesti, nepristajanja na logiku koju su drugi smisili, u drugim vremenima i u drukčijim životnim okolnostima, kad je sva-

ki književni trud, već kao otkaz, priman kao kvalitet, kad su reči socijalno koristan, napredan društveni radnik, značile i atraktivne sigurne književne osobnosti, to nepristajanje bilo je i ostaje tom kriticizmu ono što se ne može poreći kao suma pozitiviteta, aktivne kritičke svesti, pa i motiva kretanja u stvarima socijalnoga i književnog razvijatka. Kasnije se taj prvi daroviti akcenat umanjivao srazmerno priznanjima koja su dolazila, zanos jenjavao, mnogi od tih darovitih pojedinaca udružili su svoje ideje sa onima protiv kojih su ispisivali svoj gnev, a od sveg predajašnjeg idealizma ostala je melanolija započetog a nedovršenog posla, mehaničko ponavljanje ranih metafora iz revolucionarne čitanke i po negde uverenje da je bolje biti u zavetnici izbornih priznanja. U toj prolaznoj pohuni duha protiv konvencija bilo je i sveznalaštva dvadesetih godina i poznatog neuvđavanja da svet ne može da se sabije u okvir jedne formule, jednoga zahteva prema tom svetu, bilo je na momente i nečeg upadljivog ružnog što dolazi od ubednosti „ko nije s nama on je protiv nas“, bilo je vidljivo odustvuo onoga načela što ga je jedna francuska rečenica davno sažela u lozinku: rat lošim ustavovama i idejama, blagost i blagonaklonost ljudima. Ali kraj sve te u osnovi nevaže, mestimčno ružne intonacije tonu koju nije uvek nosio visoke akcente borilaštva, taj početak obračuna poneo je ozbiljne nadre, ulio nešto uverenja da nije sve izgubljeno u borbi za hleb i fotelje u našoj književnoj republici, da smisao

umnoga rada nije u kuckanju ličnih penzija i veresija i da još uvek, filistrima za nevolju, ima nepomerenih meda, zanosa koji su prokokcani, uverenja koja nisu uložena u trgovacke akcije. Ono što je presudno nedostajalo toj uslovno zvanjo pobuni, što je dalo njoj obeležje ponuđeni, je da je u prvom redu odustvuo izrađenog programa, preciznog teoretskog zaseka, vertikalno zahvaćenih izvesnosti kojih je garantovao pouzdajanje traženje, sigurniji ishod i bitke. Sa bučnim i neodređenim proklamacijama za novo, moderno i sastreno, a sa dosta nesluha za istorijsko, sa više dobre volje i idealizma nego stvarne snage, ne retko sa bahatim stavom za tih koristi nasledja u kulturi, sa dobitju osluškivanja, trenutnih tendencijskih i raspolaženja u književnoj publici, taj uslovno zvanji „Početak obračuna“ morao je dovesti da izvesne krize, do prerađenog umora na melodramski situacije delamatorstva, šupljih fraza, nefrontovske patetike o zaslagama. Pravdi za volju, on je izneo i mnoge stvarne vrednosti u književnosti, sve mnoge prenapregnuti veličine na stvarnu meru, odbacio apriorna ravnanja, izrekao jasno i bez ograničenja da su u književnosti presudna merila talenta, znanja i tvoračke eruditije, odbacio šeme i obzire po kojima sve što je tradicija, što je prozealo, kao mušumale na slami, na zapetki vremena ima samim tim i apsolutnu vrednost, da je do znanja svima koji čitaju bez zaštitnih načora da tradicija nije prosta predstava o pomrčini u kojoj pojedine ličnosti utoliko više svetle ukoliko je pomrčina dublja, da nju ne čini sveti Sava sa mitrom ni Bogdan Popović bez mitre, da „ocuvanje bogatstava proteklog razvijatka“ u kulturi, pa i književnosti ne znači mucav odnos, idolatriju, niti osećanje greha pred tradicijom već tvorački odnos onih koji o njiju misle živim delima i dejstovanjem. Od semantičkih i do zla boga dosadnih prepričavanja šta je Engels rekao o Balzaku, od glomaznih i beskravnih citatoloških rasprava o tri jedinstva u drami od prosvetiteljske docenture o jeziku i stilu, formi i sadržaju književnog dela, do se do pokušaja stvarnog oživljavanja marksističkih misli u konkretnim analizama procesa, ličnosti i dela, do pokušaja žive primene marksističkog načela, duha i smisla marksističkog učenja. U filozofiji je opštem, školskom znanju marksističkog brevijaria suprotstavljena analiza konkretnih odnosa u istorijskom procesu, analiza određenih i klasičnih, određenih socioloških, filozofskih, političkih data u razvoju; starinskoj sveresavajućoj šemai po kojoj Marks iz 1848. godine može da bude i idejna sistematska pojmove proisteklih u današnjim idejnim i filozofskih sudaranja sučeljena je koncentrisana težnja, ako ne i rezultat, da istorijskim relativizacijama, u književnosti je geslu tromje u beskravne literarne koegzistencije o cvehanju svih cvetova sučeljene duša, inspirativna krialitika „bijeli boja koja ne potone“, a u kritici, tom najisturenjem književnom rodu, učinjen je presudni korak od nežive idolatrije, svečarskih fraza o čistoti stila, slikanju lokalnog kolorita u delima i „potpunih karaktera“ do pokušaja određivanja osobnosti modernog senzibiliteta, dubljih i složenijih dejstava koja daju duh i oblik jednom književnom delu. Mladi slovenački sociolog, književnik i kritičar, njihovi make-donski vršnjaci, mlađi i mlađi srpski kritičari, liseni intelektualne servilnosti prema tradiciji, onog strašnog pritska iščezlih generacija na sopstvene mozgove, zakorčali su u susret budućnosti trezvenim, analitičkim stavom prema sebi i drugima i za njih reč prevladati ni je moda, oni za sebe ne žele cehovska priznjava i dostojanstvo sinekura, neće da ponavljaju tude rečenice, makoliko požaljene patinom označenog marksizma, već intenzivno traže mesto svojim idejama u životu i dinamičnom procesu koji je zahvatio u difuznom složnom naletu socijalizacije naše društvo, želi da ne budu dodatak na protoplazmni revolucionarni zbivanja nego ona sama, ne veruju da su svi poslovi obavljeni, svi kultovi postali bezopasni, de se avangardizam iscrpljuje, kako Cosić precizno kaže, u „mutnim vodama svakodnevnice“, u suvom prakticizmu bez elevacije, u duhu bez duha, i mislima

bez napona rešavanja, stvarnog prehvata značenja onoga što duh signalizuje kao opasnost okostajavanja, kao otuđenje čoveka. Ponavljati danas posle toliko godina od Svetozara Markovića, da pokunjeno aminisanje pred bivšim vrednostima nije održana u tih vrednostima više koristi plodna negacija nego neživa idolatrija, da je i najgora hajdučija u misli često bolja od najbolje poniznosti, jer svako metanisanje pred poslovicom „pleti kotak kak i otac“ isto toliko malo koristi ocu kolikoj sinu, da recimo, rečenica „Stil je čovek“ u književnoj kritici nije reakcionarna po sebi, a da to postaje kad se godinama trubi o njenoj dubini a ni jedna kreativna misao-vodilja ne obasija tu zrelu nadahnutu rečenicu, da je jedno menički zbir faktaka u moždanim pregradama pojedinim istoričarskim literaturama a drugo tvoračka erudicija (kojoj su ta fakta samo pretekst za variranje i anticipacije punih ljudskih moći, zrelijih celina, sve to ponavljati danas patetiskom otkriću znači više podataka o poslovčinoj sporosti naše kulturne sredine, zakašnjavaču u zrenju svesti, nego podatak o izuzetnom revolucionarnom dejstvu u okviru tih proklamacija. Toj zabuni, neosporno dobar deo zasluga za postojanje, duguje i povremeno obnavljanje spora o bivših vremenima, bitaka koje su za progres svesti dobijeni na relaciji sloboda-nesloboda pisanja, unisonost-pluralizam stilova, soc-realizam-modernistički „eksperimentizam“ itd.

Nikome danas ne pada na pamet da spori vrednosti književnih bitaka koje su protutnjale u našoj književnoj stvarnosti u Sestoj deceniji ovog veka, ni jedno čelo ne bi moglo da tvrdi kako je to bio samo privremeni „medeni mesec nadrealizma i socijalizma“ i za izvesne ljude prelaz „iz literature na kliniku“. Te kliničke dijagnoze sahranjene su još negacijom građanskih ideja, kada je citiran „divni“ Gijo i kad je aristarch, „trolagavi“ voda naše kritičara Skerlić, rubio glave pesnicima jer nisu hteli da ostave kosti na kakov Literarnom Sumatovcu duševnog i moralnog zdravlja, i jer su prekrili svoje pesme abanjima i ohanjima koja muškarcu-Srbinu ne dolikuju! Za nas danas poprilično je daleko vreme u kojem su u tamnoj senci plakale česme, točila se mudrost iz podruma cara Radovana i na stilu Plavih legendi kad se gradio zakonik za nove poetske tekstove, za nove drhtavice, ako su govorili stari o modernijim tonovima u poeziji, i samo po koji poslednji mohikanac što se katkad usudi da postavi pitanje o „besmislu“ moderne poezije, o radnim masama kojima, navodno, ne odgovaraju autentični zvuci današnjeg poetskog govora. Nikome danas ne pada na pamet da bez ikakve stvarne potrebe produžuje te bit-

KOMPONCIJA (tapiserija)

BOSKO KARANOVIC

(nastavak na 2. strani)

mirko kovač

starcu nije dobro

Niko nije ni pretpostavio da će Emilija ustati, jer je izgledao da spava, mada je to ona učinila veoma spor, čak hladnokrvno, bez ikakve promene na licu koje i dalje osta tužno, zabrinuto, samo jedan pokret desne ruke bi dovoljan da skrene pažnju čak i onog sa mesta gde stoje koferi.

Adam je sada mogao dodirnuti njene grudi, ali ne rukama, već samim usnama, aako to ne bi izveo tako brzo mogao je biti primećen i od Starca i od vojnika koji je s velikom pažnjom pratilo svaki pokret gospode Emilije. Celo vreme dok ju je gledao osmeh je poligravao u krajevima njegovih usana.

To isto mogla bi učiniti i neka druga žena, pomisli. Možda je nešto tako učinila pre pet godina.

Gospoda Emilija dohvati metalni ručku obojenu zeleno i pomeri je na levu stranu, upravo na mesto gde je pisalo: hladno. To ništa ne promeni izuzev njen položaj, jer je sada sela višeagnuta prema gospodinu Ivu, koji pomisli: možda bi tako učinila moja majka.

Vojnik pogleda u Starca i verovatno pomisli da će za pet godina imati naborano lice. On to nije pomislio, samo se zagledao u Starca, gledao je dugo, izgubljeno, a Adam je podigao glavu sa svoje knjige i pomislio: on će kroz nekoliko godina ličiti na Starca, čak bi mogao za dve godine, pogotovo ako bi bio u zatvoru.

Sigurno će ličiti, reče, ako bude i dalje nosio svoje sivo odelo.

Starac je gledao u Adamove tanke prste i izmučene ruke, u bore po vratu što su ga napadale svuda po licu, oko očiju i usana. Nos mu je mnogo veći nego kod mene, pomisli. Ali u njegovom držanju, u njegovom spavanju primičevo je neku životnu radost neku neizmernu snagu u tim rukama, u otvaranju očnih kapaka gledao je mir i savršenost, gledao je jednu hladnokrvnost pred sasusenjem žitom ono koga su obilazili jedva živi ljudi.

Adam sasvim nepremetno zaspao i njegove usne otvorile se nezavisno od njega, što skoro svim primetiše ali to nikoga ne zainteresova sve da onog trenutka do kad je sletela muva na donju usnu. Videleo se kako se zavođa kao da hoće u usnu.

Muva će ući, pomisli Starac.

Adam je mrdnuo krajem usne i muvu je poletela Opet je paša na isto mesto.

Možda će ići, pomisli Ivan.

Muva je milea ivicom gornje usne. Onda je poletela na staklo. Čulo se zujujanje, ali nikо nije mogao da je primeti. Odjednom je udarila u staklo, ali je opet nisu videli.

Starac pogleda u Ivana i učini mu se ružan i odvratan. Ali pošto ga mimoide nova senka svetlosti primeti pametan izraz lica, krupne oči koje su mogle nositi samo patnju, otpor i nepomirenje sa redom oko njega, to Starac i nije video, samo je osetio, htio je da oseti, ali nije ništa osetio, samo je preklopio oči, htio je da zaspri, ali ni to nije mogao. Bilo mu je neugodno. Mučio se.

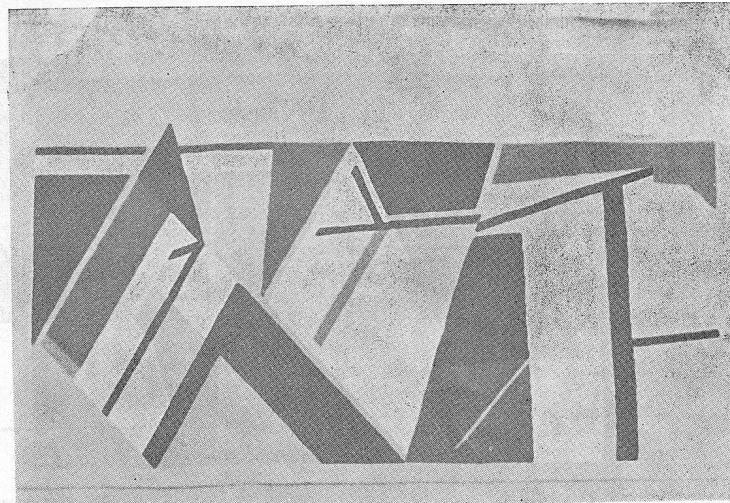
Emilija prva oseti potrebu da nešto progovori, zatim se zagleda u Starca kao da je htela da shvati i razume njegove misli ili da ustanovi po njegovom licu koliko ima umora, koliko straha, koliko godina. Ipak od svega toga ona ga samo upita:

— Kuda putujes?

Nidokle i nikud ne putujem, jer ti krivo, reče u sebi. Ja nigde ne idem. Ostajem ovde. Neću da ti kažem, a putujem negde. Stići ću pre svih was iako mislite da sam lud, iako se radujete zbog toga što sam lud. U svom kratkom životu više ču postići nego svi u ukupno. Nikud ne putujem, ali ne ostajem ovde. Nikada nećete znati gde ću stići, a siguran sam da ču

POTAVA DANA (tapiserija)

STOJAN CELIC

stiće dalje od svih vas, tamo gde vi ne možete, gde vi ne smete, gde vi ne zname. Put moj je napred, onaj koji vi izbegavate. Nikud ne putujem, kazaču, ako budem morao govoriti istinu prevariću, može se neko nači mudriji, neko kao moj otac koji je već četrdeset godina mrtav, može se neko isprečiti na moj put. Htedoh da kažem da ne putujem, ali lagao bili oči gleđnije od ikog, neću ništa reći iako je moj put potreban, kazaču da ostajem ovde ili ću kazati da idem tamo gde vas nema, naljutiće se ako kažem i šta ćeće onda učiniti, nećete govoriti samom, ali vi ne govorite mi sad, niko od vas, bolje cutati ili jednostavno otići da mi primite kako odlazim, sasvim bez reči, bez volje. Sam.

Emilija pobjede i primetiše se sitne kapi znoja ka-ko izbijaju po njenom čelu i oko usana.

Starac ponovo oseti odvratnost u tom njenom zverjanju oko sebe, kao da je htela da se nađe, da nađe neki spas u koji je verovala tog trenutka ne misleći na život ni na smrt.

Adam se okrenuo i zaspao.

Tada je počeo da priča u snu i svi su se umirili da bi mogli razabrati neku reč koja bi označila nadu za kojom svi osećaju žed, za kojom svi čuju.

Rekao je — voda, reče vojnik i ispruži ruku do tanke pruge svetlosti koja je presecalu prašinu i lebdu između njega i robijaša i one žene kojoj je marama sakrivala lice i koja za sve vreme putovanja nije reči progovorila. Samo se nekoliko puta osmehnula i to nije ostavilo nikakav utisak.

— Čovek pominje vodu, reče žena.

Emilija se nagnu prema Adamu i oseti na svom licu vreli dah iz njegovih ustava što joj očigledno bi ne-prljato.

— Čini mi se da je pomenuo muvu, reče neko, tako da gospodin Ivan pomislio da je to rekao sam Adam.

Kondukt er se zaustavi i upita:

— Kuda putuje ovaj čovek?

— Ne zna se, reče Emilija.

— Kako se ne zna, reče kondukt er, pa ovim se vozom putuje. I ne zaboravite da ga možemo izbaciti ako to bude potrebno.

— Ali šta mislite o čemu priča u snu, upita vojnik.

— Ne tiče mi se, reče kondukt er, to nije moja dužnost.

— Ipak, reče vojnik, možda slučajno zname.

— Ne bих želeo da ismevate moju profesiju, reče kondukt er i zalupi vrata.

Adam je spavao sasvim mirno i nije ni sludio da ga toliki svet gleda dok on spava i sanja spokojno, možda svoju majku, možda kišu možda zmiju kojoj ne može da pobegne. Nije mogao pomisliti ni u snu da ga sad gledaju ljudi, da se strogi pazi na svaku njegovu reč, jer još od definisanja bunica u snu, još od onog dana kada se uplašio smrti i kad je prvi put vrisnuo u snu. Sada su preko vlažnih usana izlazile ne-kakve reči, bile su to nerazumljive želje da se izade iz ovog voza kojim se putuje tako dugo i koji izgleda

(nastavak sa 1. strane)

ke i da veštackim intenzitetima polemika unosi pomenutu u perspektive, nalazeći neprijatelje tamo gde su van sumnje danas spokojstva grobova i polomljenih sabljica i buzdovana. Šeste dece-nje. Bez obzira na književno-političku klackalicu koja dozvoljava povremene ustupke i onima koji su u praksi izgubili bitke vodene u našoj književnoj republici, jer im je od svega ostalo samo sinekurno-sindikalističko zadovoljstvo od svoga prisustva, bez obzira na povremene plamsanje recidiva koji se po pravilu javi tamo gde je najtanja tvoračka energija, progres senzibiliteta i svesti o tom progresu ostvaren je u zavidnoj meri, i ljudi imaju mnogo značajnije poslove nego što su poslovi oko pojedinih ne-

ostvarenih književnih boraca prošlosti koji probiše uši moralom, apsolutizmom jedne, navodno, okoštale pozicije koju je za sebe časnom borbom izvojeval složenih, avangardnih pisaca iz Seste decenije.

Ali, taj trenutni zastoj u vremenu književnih strasti, to primirje otvorilo je nove probleme, donekle nova pitanja. Bregovi su mnogi odronjeni, o kulturi se doista kulturnije misili, po duhotovitoj primedbi jednog naprednog intelektualca, nestalo je ružnih političkih polemika između amaterskih političara u književnosti, krunpe psovke koje traju u našoj kulturnoj atmosferi od Vukovog razgovara na zemunskoj parlorlaturi sa izaslankom knjaza Miloša sve se rede čuju i svi su znaci da se književna atmosfera vedri, da se u njoj javljaju dostojniji, intelektualniji tonovi i raspoloženja. Samo što je, kao što to uvek biva

pri globalnijim zaokretima, zajedno sa prljavom vodom iz kojeg je izbačeno i dete, što je sa mirnom u tonu zakucano na vrat i mlaki kompromisi koji ispunjenje književne i svake druge mislige vidi u primeni one poslovice „i uici siti i ovce na broju“ koja, kao pandan doktrinarne misli, može da postane isto toliko golema smetnja našem književnom razvijatku. Jednoj književnosti koja je svoje najpouzdanije prodore napravila zahvaljujući odsečnim stavovima, preciznim bitkama koje su vođene za njenu difuznu slobodu, najmanje može da pogoduje beskrvna, anemčna atmosfera opšte komocije, hipertrofiranih diskusija o problemima tehničke prirode, utapanje u dnevničarske koncepte napretka, i ako se njen avangardizam iscrpljuje jedino u uviđanju pasivnosti pojedinih građanskih pisaca, ako nema otvorenija čula

za probleme koje otvara koračanje ovog društva ka svom idealu, takva književnost ima sve uslove da postane činovnički dosadna, cehovski glavoboljna, da bude sekretar jedino sopstvene pasivne rezistencije. Neko je nekada rekao da je tužna nacija bez heroja. Isto toliko tužna je ona književnost koja nema ljudje kadare da po nešto i podnesu zbog sopstvene meta-teoretičke discipline. Ako istine u jednoj oblasti mišljenja nisu rezultat sholastičkih operacija, a one su to u književnosti najmanje, ako one nastaju ne kao rezultat konvenicija, već kao oftkučaji dijalektičkih momenata razvitka, ako one, takve, pomazu na neki način čoveku da bude ceo i svoj, ne postoje razlozi izuzev oportunističkih da i one ne poštuju plen graditeljskih inspiracija naših pisaca. „Ispuniti, piše Gute, duh svoj osećanjima svoga

doba i delo će doći“. U ovom trenutku našeg književnog razvijatka još uvek su ožiljci od ždanovitičkih formula toliko sveži da se svaka, makoliko elastična misao o angažovanju književnosti od prve svodi na ždanovizam, etike-tira tom zastrašujućom etiketom. Onog trenutka kad nestane recidiva tačkog mišljenja, kad se razmaknu prostori i za drukčije diskusije o smislu i značaju književnih činova, našoj književnoj radionicici ukazate se znaci vidnijeg života i punijeg pulsiranja književnog organizma i POČECI OBRAĆUNA neće u njoj humoristički da odjekuju. Vreme za to postoji, ruke su odrešene, Damoklov mač ne visi nad glavom stvaralaca. Ostaje da neka sila pokrene te ruke.

Miroslav EGERIĆ